

Duurzame Daadkracht

Actieprogramma duurzame ontwikkeling

Samenvatting

Duurzame Daadkracht

De uitkomsten van de wereldtop in Johannesburg
vertaald naar acties voor Nederland

Het nationale en internationale deel van het Actieprogramma duurzame ontwikkeling zijn in zo'n 120 pagina's opgetekend. Deze samenvatting schetst het actieprogramma op hoofdlijnen. De volledige teksten zijn te downloaden op www.vrom.nl en www.minbuza.nl.

Inhoud

Inleiding	3
De nationale strategie	5
1. Inleiding	7
2. Het begrip duurzame ontwikkeling	9
3. De rollen van de rijksoverheid	15
4. Instrumenten	17
5. Illustratieprogramma's en -projecten	21
6. Agenda voor duurzame dynamiek	23
7. Verantwoording afleggen	25
De internationale strategie	27
1. Inleiding	29
2. Institutionele follow-up	32
3. Water	33
4. Energie	35
5. Gezondheid	37
6. Landbouw	39
7. Biodiversiteit	41
8. Handel, maatschappelijk verantwoord ondernemen en investeringen	43
Bijlage 1: Illustratieprojecten	45
Bijlage 2: Partnerships	55

Inleiding

Een nieuwe impuls

In de zomer van 2002 vond in Johannesburg (Zuid-Afrika) een VN-topconferentie plaats om te bevorderen dat er wereldwijd meer werk wordt gemaakt van ‘duurzame ontwikkeling’. Duurzame ontwikkeling houdt in dat de huidige wereldbevolking op zodanige wijze in haar behoeften voorziet dat er geen wissel meer wordt getrokken op de mogelijkheden van volgende generaties om in hún behoeften te voorzien.

De term duurzame ontwikkeling is voor het eerst stevig op de internationale agenda gezet in Rio de Janeiro, tijdens de VN-conferentie over Milieu en Ontwikkeling in 1992. Daar spraken de lidstaten al af naar duurzame ontwikkeling te zullen streven.

Tien jaar later (van 26 augustus tot 4 september 2002) volgde in Johannesburg de wereldtop die volledig op duurzame ontwikkeling was gericht (World Summit on Sustainable Development). Hier werd de koppeling tussen milieu en armoedebestrijding nadrukkelijk gelegd. Een van de resultaten was een concreet implementatieplan met uitgewerkte doelen en de daarvoor te treffen maatregelen. Dit implementatieplan geeft eveneens invulling aan de uitkomsten van

**Johannesburg:
concrete plannen,
uitgewerkte doelen**

eerdere internationale conferenties zoals de Milieutop (najaar 2000), waar de Millennium Development Goals werden vastgelegd, de WTO-conferentie in Doha (november 2001) en de Financing for Development-conferentie in Monterrey (voorjaar 2002).

Een uitwerking van de Nederlandse toezeggingen

Op de wereldtop hebben de deelnemende landen zich verplicht de afspraken uit het implementatieplan te vertalen in eigen implementatieplannen. Met de nota 'Duurzame Daadkracht; een Actieprogramma voor duurzame ontwikkeling' laat het kabinet zien hoe Nederland zijn aandeel gaat leveren.

Het actieprogramma van het kabinet bestaat uit twee delen: in het ene deel wordt beschreven wat binnen Nederland wordt gedaan en in het andere deel staat wat Nederland in internationaal verband doet om invulling te geven aan de afspraken van Johannesburg.

Het ministerie van VROM coördineert het nationale deel van het actieprogramma, het ministerie van Buitenlandse Zaken het internationale deel. Duurzame Daadkracht is op 16 juli 2003 naar de Tweede Kamer gestuurd. Op 29 november 2002 is de internationale strategie reeds separaat aan de Tweede Kamer aangeboden.

**Nederland:
duurzaamheid wordt
toetssteen voor alles wat
de overheid doet**

De rode draad in het Nederlandse actieprogramma is dat uiteindelijk bij ál het handelen van de (rijks)overheid duurzame ontwikkeling een vanzelfsprekend uitgangspunt wordt. Duurzame ontwikkeling is daarmee niet alleen een leidraad voor het overheidshandelen, maar ook een toetssteen.

Financiën

Voor de uitvoering van het nationale deel van het actieprogramma worden nu geen extra financiële middelen ter beschikking gesteld. Dit betekent dat de departementen binnen hun eigen begrotingen en huidige personele bezetting ruimte moeten creëren om de acties uit te voeren. Voor de internationale strategie is een reservering van 30 miljoen euro per jaar gemaakt.

**Elk jaar verantwoording
afleggen**

Ieder jaar zal een rapport over de voortgang van het actieprogramma aan het parlement worden aangeboden. En in een jaarlijks debat over Duurzame Daadkracht zal met de belangrijkste spelers in het maatschappelijke krachtenveld in het openbaar over de voortgang van duurzame ontwikkeling worden gesproken.

Inleiding

Doelen:

- Duurzame ontwikkeling vanzelfsprekend bij al het overheidshandelen
- Leerproces op gang brengen

Illustreren, leren en mobiliseren

Het Actieprogramma duurzame ontwikkeling is de Nederlandse uitwerking van de afspraken in Johannesburg. Het *nationale deel* beoogt dat het steeds meer vanzelfsprekend wordt om bij al het overheidshandelen rekening te houden met de samenhang tussen sociaal-culturele, economische en ecologische gevolgen, zowel hier en nu, als 'daar' en 'later'. Het wil tevens een ontwikkelings- en leerproces op gang brengen, zodanig dat steeds helderder wordt hoe duurzame ontwikkeling het beste in beleid en communicatie kan worden vastgelegd.

In het verlengde hiervan wil het kabinet structurele maatschappelijke veranderingen stimuleren die bijdragen aan duurzame ontwikkeling (transities). Verder wil het kabinet via dit actieprogramma een concrete aanzet geven tot uitwerking van de sociale aspecten van duurzaamheid. Dit omdat deze tot dusver lastiger blijken te operationaliseren dan de ecologische en economische aspecten.

De initiatieven die in de nationale strategie zijn opgenomen zijn programma's waar de rijksoverheid een duidelijke rol in heeft. Het kabinet heeft niet geprobeerd compleet te zijn, maar heeft een selectie van acties opgenomen die illustratief zijn voor hoe er aan duurzame ontwikkeling kan worden gewerkt (*illustreren*), waar ervaringen kunnen worden opgedaan die weer bij andere initiatieven kunnen worden gebruikt (*leren*) en waarvan kan worden verwacht dat ze partijen er toe brengen om daadwerkelijk stappen verder te zetten (*mobiliseren*). Het actieprogramma is hiermee een eerste begin en geen eindstation. Door de jaarlijkse voortgang te bespreken en door continue agendering en uitwerking van 'witte vlekken' kunnen steeds weer verdere stappen gezet worden in de richting van een meer duurzame maatschappij en wereld.

Voor de uitwerking van het nationale deel van de strategie is ook gebruik gemaakt van de resultaten van een tweetal verkenningen die in 2002 gehouden zijn:

- Nationale strategie voor duurzame ontwikkeling: Verkenning van het rijksoverheidsbeleid (januari 2002) en
- Nationale strategie voor duurzame ontwikkeling: Maatschappelijke verkenning (juni 2002).

Hoofdstukindeling

De hoofdstukken 2 t/m 7 geven een samenvatting van de nationale strategie.

Hoofdstuk 2 geeft een toelichting op wat het kabinet verstaat onder duurzame ontwikkeling. Daarnaast beschrijft het de langetermijnambities voor de belangrijkste thema's van duurzame ontwikkeling. In hoofdstuk 3 staat hoe het kabinet aan duurzame ontwikkeling wil werken. Hoe ziet het zijn eigen rol hierin en wat verwacht het kabinet van anderen?

In hoofdstuk 4 volgt een overzicht van instrumenten die duurzame ontwikkeling stimuleren. Ze zijn met name bedoeld om het duurzaam handelen (van overheden, bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties, burgers) te mobiliseren en te ondersteunen.

In hoofdstuk 5 komen de illustratieprogramma's aan bod, oftewel de concrete projecten die illustratief zijn voor het werken aan de langetermijnambities.

Hoofdstuk 6 bespreekt de voortgaande beleidsagenda.

Hoofdstuk 7 tot slot gaat in op de uitvoering, de verantwoording en de financiële gevolgen van dit actieprogramma.

Het begrip duurzame ontwikkeling

2

Duurzaamheid:
- People, planet, profit
- Hier, nu, daar, later

Het kabinet kiest er nadrukkelijk voor dat het bij duurzame ontwikkeling gaat om het evenwichtig en in samenhang beheren van drie ‘domeinen’:

- het sociaal-culturele domein (people)
- het ecologische domein (planet)
- het economische domein (profit).

Bij duurzame ontwikkeling gaat het volgens het kabinet dan ook om meer dan alleen de aanpak van milieuproblemen. Dat evenwichtig en samenhangend beheer moet niet alleen in het ‘hier en nu’ plaatsvinden, maar ook met het oog op ‘daar’ (buiten Nederland met speciale aandacht voor ontwikkelingslanden) en ‘later’ (voor volgende generaties). Deze brede benadering wordt weergegeven met het onderstaande afwegingskader:

Samenhang bevorderen met het oog op	Sociaal-culturele aspecten (people)	Ecologische aspecten (planet)	Economische aspecten (profit)
Hier en nu	*	*	*
Daar	*	*	*
Later	*	*	*

Het kabinet wil duurzaamheid bovendien zien als een continu leerproces waarin alle partijen ongewenste afwentelingen tegengaan, synergie zoeken en zorgvuldig zijn in hun afwegingen. Een voorbeeld van een ongewenste afwenteling is de ‘voetdruk’ die Nederland (‘hier’) achterlaat op ontwikkelingslanden (‘daar’).

Communicatie en samenwerking zijn daarbij essentieel. Aan de drie p’s (people, planet en profit) wordt daarom nogal eens een vierde ‘p’ toegevoegd voor *proces* of *participatie*.

Ook mondiale bijdrage binnen Nederland

Nederland kan op verschillende niveaus verantwoordelijkheid nemen voor de mondiale duurzame ontwikkeling. In eigen land kan dat door te zorgen voor verduurzaming van activiteiten die daar en later gevolgen hebben. Te denken valt aan de ketens van grondstoffen, halffabrikaten en producten die Nederland importeert, bewerkt of verwerkt, en aan de materiaal- en productstromen die het land verlaten.

In het Nationaal Milieubeleidsplan-4 (NMP4) wordt aangegeven hoe Nederland in eigen land een meer duurzame samenleving op het gebied van landbouw, energiehuishouding, mobiliteit en biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen realiseert. Om dit te kunnen bereiken zijn er systeemveranderingen nodig, ook wel transities genoemd.

De belangrijke duurzaamheidsthema's en de langetermijnambities

Vanuit 'Johannesburg' en de eigen verkenningen komt het kabinet tot twaalf duurzaamheidsthema's. De eerste drie zijn voor de nationale strategie wat minder relevant en de laatste vier zijn specifieke thema's die uit de Nederlandse verkenningen voortkomen. De andere zijn de zogenaamde WEHAB-thema's: Water, Energy, Health and Safety, Agriculture, Biodiversity.

Nederland kiest twaalf duurzaamheidsthema's

1. Armoedebestrijding
2. Doelmatig mondiaal bestuur
3. Goede financieringsstructuren mondiaal en handel
4. Goed waterbeheer en toegang tot goede kwaliteit drinkwater
5. Duurzame energiehuishouding (schoon, betrouwbaar, betaalbaar)
6. Gezondheid en veiligheid
7. Duurzame landbouw
8. Biodiversiteit
9. Bevolking (vergrijzing en migratie)
10. Duurzame mobiliteit
11. Duurzaam produceren en consumeren
12. Kennis

In het nationale deel worden de eerste drie thema's niet diepgaand uitgewerkt. Dit gebeurt in het internationale deel.

Voor de meeste thema's heeft het kabinet langetermijnbeleid ontwikkeld. Per uitgewerkt thema wordt hieronder aangegeven welke Nederlandse acties direct voortkomen uit 'Johannesburg', welke uit afspraken van de Europese Unie en welke acties een specifieke Nederlandse achtergrond hebben.

Water

- Efficiënter watergebruik
- Overstromingen aanpakken
- Verdroging tegengaan
- Goed drinkwater garanderen

Water

Johannesburg: Nederland heeft al afspraken gemaakt over een efficiënter gebruik van water. Er komen ook plannen om overstromingen in Nederland tegen te gaan of beheersbaar te houden. Publiek-private samenwerking wordt aangemoedigd. De wetenschappelijke en beleidsmatige samenwerking met betrekking tot de watercyclus wordt verbeterd. Afgesproken is dat alle landen voor 2005 plannen voor een geïntegreerd waterbeheer hebben ontwikkeld.

EU: De Nederlandse kaderrichtlijn water wordt het integrerende kader om de kwaliteit van het water te verbeteren. (Kwantitatief waterbeheer valt nu nog niet onder de reikwijdte van de kaderrichtlijn.)

Nederland: Overstromingen, verdroging en goed drinkwater zijn de belangrijkste onderwerpen. Overstromingen mogen geen bedreiging van de veiligheid zijn en dat moet worden bereikt door waterhuishoudkundige maatregelen en door aanpassingen in de ruimtelijke inrichting. Verdroging wordt tegengegaan en een goede kwaliteit van het drinkwater wordt veiliggesteld.

Energie

- Energie-efficiëntie
- Functioneren markt
- Afbouw niet-duurzame subsidies
- Meer hernieuwbare bronnen
- Belasting op vervuilende bronnen
- Meer onderzoek

Duurzame energiehuishouding

Een duurzame energiehuishouding staat voor winning, transport en gebruik van energie op een manier die wereldwijd betrouwbaar, veilig, betaalbaar, emissiearm en efficiënt is.

Johannesburg: Afgesproken is dat voor 2015 een halvering moet plaatsvinden van het aantal mensen dat geen toegang heeft tot betrouwbare en betaalbare energie. En dat het functioneren van de energiemarkt wordt verbeterd. Energiesubsidies die een negatief effect hebben op de beoogde verduurzaming, moeten worden afgebouwd.

EU: De Europese Unie wil vóór 2010 12% van de totale energiebehoefte via hernieuwbare bronnen genereren. Minimaal 22% van het elektriciteitsverbruik moet hernieuwbaar zijn. Ook moet de energie-efficiëntie vóór 2010 substantieel verbeteren. De economische groei en het gebruik van hulpbronnen worden ontkoppeld.

Nederland: Het Nederlandse energiebeleid heeft drie doelen: betrouwbaar, betaalbaar en schoon (voorzieningszekerheid, economische efficiëntie en duurzaamheid). Om die doelen te realiseren komt er onder meer een hogere belasting op milieuvuilende energiebronnen en wordt onderzoek naar duurzame energie en energie-efficiëntie gestimuleerd. De transitie naar een duurzame energiehuishouding is één van de kerndoelen uit het NMP4.

Transitie

Gezondheid en veiligheid

- Gezondheid en veiligheid
- Chemicaliën
- Externe veiligheid

Mensen moeten gezond en veilig kunnen leven. Dat betekent dat de bodem, het water, de lucht, maar ook de situatie op straat, het voedsel en de producten zo gezond en veilig zijn, dat mensen en dieren slechts een verwaarloosbaar risico lopen op ziekte of een ongeval. En dat alles tegen maatschappelijk aanvaardbare kosten.

Johannesburg: Uiterlijk in 2020 mogen de productie en het gebruik van chemicaliën nauwelijks nog negatieve effecten op mens en milieu hebben.

EU: Meer chemische stoffen worden onderzocht op risico's. De aard en de omvang van de risico's worden gepubliceerd.

Nederland: Op basis van het NMP4 is een beleidsvernieuwing stoffen ingezet. Ook voor externe veiligheid is het beleid vernieuwd.

Op verschillende beleidsterreinen is er meer aandacht voor gezondheid en voor veiligheid in de directe leefomgeving.

Duurzame landbouw

Bij duurzame landbouw gaat het om een goede balans tussen ruimtelijke ordening, natuur, milieu, economie en sociale kwaliteit.

Johannesburg: De landbouw (en daarmee ook de voedselvoorziening) moet verduurzamen. Er zijn ook concrete afspraken gemaakt over de verduurzaming van de visvangst. Voor de ontwikkelingslanden krijgt voedselzekerheid extra aandacht. Dat geldt ook voor de toegankelijkheid van de westerse markten voor landbouwproducten uit ontwikkelingslanden.

EU: De afspraken die zijn gemaakt in Johannesburg, in Doha en in de lopende WTO-onderhandelingsronde, worden meegenomen in het gemeenschappelijke landbouwbeleid.

Nederland: Het Nederlandse beleid is gericht op het ontwikkelen van een sector die duurzaam werkt, internationaal concurrerend is en maatschappelijk verantwoord produceert. In het NMP4 is aangegeven dat een transitie naar een duurzame landbouw noodzakelijk is. Bij de uitwerking hiervan wordt nadrukkelijk rekening gehouden met de invloed van de landbouw op het realiseren van duurzame ontwikkeling elders in de wereld.

Biodiversiteit

Biodiversiteit staat wereldwijd onder druk. Als het verlies aan biodiversiteit in het huidige tempo doorgaat, staat in 2030 de bestaanszekerheid van tientallen miljoenen mensen op het spel.

Johannesburg: Uiterlijk in 2010 moet er een significante reductie zijn van het verlies van biodiversiteit en uiterlijk in 2015 moet er sprake zijn van duurzame visserij. Daarnaast wordt onmiddellijk actie ondernomen tegen illegale handel in bosproducten en tegen illegale houtkap.

EU: Biodiversiteit wordt geïntegreerd in alle relevante sectoren en activiteiten. Ook zijn afspraken gemaakt om te komen tot implementatie van het 'Natura 2000 network' en een verantwoord beheer van natuurlijke hulpbronnen via de ecosysteem-aanpak.

Nederland: Het ministerie van Buitenlandse Zaken heeft een 'Transitieteam Biodiversiteit' ingesteld. Dit team buigt zich over de sturing van het proces dat uiteindelijk een halt moet toeroepen aan het verlies aan biodiversiteit.

Landbouw

- Duurzaam
- Concurrerend
- Maatschappelijk verantwoord

Transitie

Biodiversiteit

- Tegengaan verlies van biodiversiteit
- Duurzame visserij

Transitie

Bevolking
- Cohesie én vrijheid

Duurzaam vervoer
- Beschikbaar
- Veilig
- Gemakkelijk
- Gezonder

Bevolking

Nederland: Onder dit thema vallen trends en demografische ontwikkelingen als vergrijzing en veranderende migratiestromen. Duurzame ontwikkeling betekent in dit verband dat iedereen (jong én oud) sociaal en economisch kan participeren in de samenleving en dat er naast de sociale cohesie voor iedereen vrijheid is voor individuele ontplooiing. Een duurzamere arbeidsmarktparticipatie van zowel mannen als vrouwen is gebaat bij een meer levensloopgericht vormgegeven beleid.

Duurzame mobiliteit

Bij duurzame mobiliteit gaat het op de langere termijn om vervoer dat emissieloos en veilig is en dat zorgt voor voldoende bereikbaarheid.

Johannesburg: Dat vraagt om een transportstrategie die uitgaat van beschikbaarheid, efficiëntie en gemak van transport, maar tegelijkertijd ook van een verbetering van de gezondheid, van een verbetering van de stedelijke luchtkwaliteit en van een reductie van de uitstoot van broeikasgassen.

EU: Het beperken van de mobiliteitsbehoefte is één van de manieren om tot verduurzaming te komen. In de EU is afgesproken dat in 2003 duurzaamheidscriteria worden ingepast in de richtlijnen voor Trans-Europese vervoersnetwerken. Ook worden 'infrastructuurheffingen' ontwikkeld die moeten bevorderen dat al in 2004 de maatschappelijke kosten beter in de transportprijzen verdisconteerd zijn.

Nederland: Het ministerie van Verkeer en Waterstaat is op basis van het NMP4 bezig met een transitie naar een duurzame mobiliteit.

Transitie

Duurzaam produceren en consumeren

Duurzaam produceren en consumeren
- Actieve overheidssteun voor MVO

Johannesburg: Er komt een tienjarenraamwerk van programma's op het terrein van duurzame consumptie- en productiepatronen. Deze programma's hebben tot doel sociale en economische ontwikkeling te bevorderen binnen de draagkracht van ecosystemen en daarbij economische groei los te koppelen van milieubelasting.

EU: Het Cardiff-proces dat de integratie van milieudoelinden in het sectoraal beleid bevordert, wordt versterkt. Er komen algemene ontkoppelingsmechanismen, en waar nodig sectorgebonden mechanismen.

Nederland: Dergelijke activiteiten staan in Nederland al langer op de agenda en vinden inmiddels hun vertaling in al lopende programma's. Bijvoorbeeld in het programma maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO). Nederland bevordert actief een verdere doorbraak van MVO. De coördinatie van dit onderwerp ligt bij het ministerie van Economische Zaken.

Kennis

Johannesburg: Op alle niveaus van het onderwijs moet duurzame ontwikkeling aandacht krijgen.

EU: In de doelstellingen van de zogeheten Lissabon-strategie is afgesproken om van de Europese economie in 2015 de meest concurrerende en dynamische kenniseconomie van de wereld te maken, een economie die duurzame economische groei kent, met meer en betere banen en een hechtere sociale samenhang. In Göteborg is afgesproken aan deze strategie de milieudimensie toe te voegen.

Nederland: Ook Nederland wil zich ontwikkelen in de richting van een kenniseconomie die op wereldniveau concurrerend is. Naast het generieke innovatiebeleid, gericht op het versterken van de economie en van de concurrentiekracht, is er speciale aandacht voor het bevorderen van duurzame innovaties. Duurzame ontwikkeling moet verder op alle niveaus van het onderwijs worden geïntegreerd.

Kennis
- Kenniseconomie krijgt duurzaam stimuleringsbeleid

De rollen van de rijksoverheid

3

Nieuwe verhoudingen,
nieuwe rollen

Het kabinet wil de doelen van dit actieprogramma realiseren door te ‘mobiliseren’, ‘illustreeren’ en ‘leren’. Dit vraagt verschillende rollen van de rijksoverheid, afhankelijk van de aard en de schaal van het probleem, de gehanteerde sturingsfilosofie en de behoeften en rollen van de andere actoren.

Voorbeeld: transitie management

Om duurzaamheid vorm te geven, zijn nieuwe samenwerkingsverbanden en verhoudingen nodig. Ook het kabinet zoekt hierbij naar de juiste rollen voor zichzelf. Dit gebeurt onder meer via de ervaringen die op dit moment met transitie management worden opgedaan. De NMP4-transities zijn immers bij uitstek gericht op het duurzamer maken van de maatschappij via fundamentele veranderingen op verschillende niveaus: technologisch, economisch, bestuurlijk en maatschappelijk.

Bij transitie management is van essentieel belang dat de verschillende groepen in de maatschappij ieder hun bijdrage kunnen leveren. De werkwijze die in transitie management wordt gevolgd kan dan ook als voorbeeld dienen voor de rol die de rijksoverheid kan spelen bij het bevorderen van duurzame ontwikkeling.

Verskillende rollen

Om er voor te zorgen dat iedere actor een goede bijdrage kan leveren, moet de rijksoverheid een passende rol kiezen. De voortgaande globalisering heeft invloed op de rol van de overheid: hoeveel speelruimte heeft iedere nationale overheid voor zich als internationaal wordt samengewerkt?

Per situatie passende
overheidsrol:

- Actief initiëren
- Strategie uitzetten
- Ondersteunen
- Voorbeeld geven
- Communiceren, leren

Mobiliseren, initiëren. Duurzame ontwikkeling gaat niet vanzelf en daarom moet de rijksoverheid een *actieve initiërende rol* op zich nemen. Dit actieprogramma is hiervan een voorbeeld. De uitvoering gebeurt vaak door anderen, maar de rijksoverheid zet hierin de eerste stappen.

Richting geven en instrumenteren. De rijksoverheid moet om duurzaamheid te bevorderen de *strategische lijnen uitzetten* voor de lange termijn, zodat andere partijen zich hierop kunnen richten en deze lijnen onderstrepen met effectieve instrumenten.

Ondersteunen, faciliteren. Het kabinet ziet voor zichzelf een belangrijke rol weggelegd als *ondersteuner* en *facilitator*. Een groot deel van de instrumenten in hoofdstuk 4 is hierop gericht.

Voorbeeldfunctie en illustreren. Goed voorbeeld doet volgen. Met dit actieprogramma wil het kabinet zelf het goede voorbeeld geven en daar ook de komende jaren verantwoording over afleggen. De illustratieprogramma's laten zien hoe in verschillende departementen uitvoering wordt gegeven aan duurzame ontwikkeling, onder meer op het gebied van duurzame bedrijfsvoering.

Communiceren en leren. Er moet een nieuwe vanzelfsprekendheid ontstaan in het denken en handelen van burgers (in de rol van consument en producent). Niet alleen bij diegenen die al ver gevorderd zijn in dit bewustwordingsproces, maar vooral bij de grote groep Nederlanders voor wie 'duurzaamheid' een volkomen onbekend idee is. Het kabinet wil ook zorgen dat bij alle betrokkenen, inclusief de departementen, competenties worden ontwikkeld die nodig zijn om te werken aan duurzame ontwikkeling (zie ook het instrument 'Werken aan duurzaamheid bij departementen'). De ervaringen die de departementen hiermee opdoen, kunnen anderen tot voordeel zijn. Omgekeerd wil de rijksoverheid ook leren van ervaringen bij onder meer bedrijven en andere overheden.

Relatie met andere overheden

De 'andere overheden' spelen een belangrijke rol bij het proces van duurzame ontwikkeling. Zij staan immers het dichtst bij de praktijk en moeten het toch wat abstracte begrip duurzame ontwikkeling rechtstreeks op lokaal en regionaal niveau toepassen en uitvoeren. De overheden hebben - zo blijkt ook uit de verkenningen - al veel gedaan op dit terrein. Het verderop genoemde illustratieprogramma 'Leren voor Duurzaamheid' is een uitstekend voorbeeld van het besef dat werken aan duurzaamheid vooral dicht bij de mensen moet gebeuren, op lokaal en regionaal niveau dus. Het kabinet wil de overheden steunen, maar ook vrijheid geven bij hun invulling van het proces.

Het kabinet nodigt de andere overheden uit om volgens de lijnen van dit actieprogramma te werken aan duurzame ontwikkeling op provinciaal en lokaal niveau. In dat verband wordt ook gekeken naar publiek-private samenwerking.

Instrumenten

4

Actieprogramma:
- Programma's én
instrumenten

Duurzame ontwikkeling gaat niet vanzelf. Steeds weer zijn er dilemma's, grenzen, afwegingen en keuzes. Dat geldt voor het rijk, voor de andere overheden, voor het bedrijfsleven, voor maatschappelijke organisaties, en voor de burgers.

Er is een 'instrumentarium' dat de keuzeprocessen kan beïnvloeden. Daarom heeft het kabinet in dit actieprogramma niet alleen programma's, maar ook een selectie van instrumenten opgenomen.

De instrumenten zijn zó gekozen dat ze bij zoveel mogelijk aspecten van het afwegingskader (zie hoofdstuk 2) passen en daarnaast thema-overschrijdend zijn. De meeste zijn instrumenten die al bestaan en instrumenten waarbij de overheid zelf betrokken is bij de ontwikkeling, financiering of uitvoering.

Sommige instrumenten vervullen een dubbelrol: ze beïnvloeden niet alleen de afwegingen bij derden, maar ook de keuzeprocessen van de rijksoverheid zelf.

Instrumenten die de keuzeprocessen van de rijksoverheid beïnvloeden

Experimenten met duurzame ontwikkeling bij overheidsbeslissingen

1. Experimenten duurzame ontwikkeling in besluitvormingstraject

De komende jaren voert de rijksoverheid experimenten uit om te leren hoe zij concrete invulling kan geven aan het abstracte begrip duurzame ontwikkeling. Het gaat om minimaal drie tot vier experimenten bij enkele belangrijke investeringen en andere beslissingen in Nederland. De experimenten moeten hulpmiddelen als een duurzaamheids-toets en een leidraad voor beslissingen opleveren.

Het ministerie van VROM is voor de experimenten het eerste aanspreekpunt, de experimenten zelf worden door verschillende departementen uitgevoerd.

Duurzaamheidsbalans ontwikkelen

2. Duurzaamheidsverkenning, duurzaamheidsbalans en indicatoren

Het RIVM brengt eind 2003 voor het eerst een duurzaamheidsverkenning uit. In de verkenning wordt aandacht besteed aan onderwerpen als de internationale effecten van keuzes die in Nederland worden gemaakt en de invloed van internationale ontwikkelingen en trends op de keuzemogelijkheden in Nederland. De duurzaamheidsverkenning leidt op termijn tot de opstelling van een zogenaamde duurzaamheidsbalans. Vanaf 2006 wordt jaarlijks een duurzaamheidsbalans uitgebracht. Het ministerie van VROM is opdrachtgever.

Paragraaf duurzame ontwikkeling in begrotingen

3. Paragraaf duurzame ontwikkeling in de departementale begrotingen

Vanaf 2003 moet ieder departement in de begroting de relatie aange-

geven tussen de eigen beleidsterreinen en duurzame ontwikkeling. Het doel hiervan is om binnen departementen het bewustzijn te vergroten om aandacht te besteden aan duurzame ontwikkeling. In 2004 wordt dit instrument geëvalueerd. VROM is eerste aanspreekpunt.

**Duurzaamheidsdenken
bevorderen op departementen**

4. Werken aan duurzaamheid bij departementen

Bij het werken aan duurzaamheid bij departementen gaat het meer om een werk- en denkwijze, dan om een instrument. Het gaat erom dat departementen vanuit hun eigen verantwoordelijkheid werken aan een integrale, duurzame benadering.

Bij LNV en EZ zijn instrumenten ontwikkeld die de beleidsmakers op de departementen helpen om hun werkzaamheden richting te geven in het licht van duurzame ontwikkeling. Andere departementen kunnen deze instrumenten gebruiken voor hun eigen werk, of als inspiratie voor het ontwikkelen van eigen hulpmiddelen.

Instrumenten die vooral gericht zijn op faciliteren en beïnvloeden van de keuzemogelijkheden van anderen

1. Creëren van experimenteerruimte in wet- en regelgeving

Ruimte voor experimenten

Duurzame ontwikkeling vergt soms stappen die niet binnen de bestaande wet- en regelgeving lijken te passen. Er wordt nu gekeken of het gewenst is ruimte te creëren voor projecten die kunnen bijdragen aan duurzame ontwikkeling. In dit kader wordt ook onderzocht of er mogelijkheden zijn om bedrijven die maatschappelijk verantwoord ondernemen en reeds in dialoog met maatschappelijke groepen verantwoording af leggen, vrij te stellen van bepaalde administratieve lasten. VROM is eerste aanspreekpunt.

2. Beprijzen

'Milieu in de prijzen'

Het instrument beprijzen vloeit voort uit een van de uitgangspunten van het overheidsbeleid, namelijk om de (maatschappelijke) kosten waar mogelijk en zinvol in rekening te brengen bij degene die de kosten veroorzaakt. In jargon: het internaliseren van externe kosten. Beprijzen sluit aan bij de afspraken die in Johannesburg zijn gemaakt, namelijk om de internalisatie van milieukosten en het gebruik van economische instrumenten te bevorderen. Het zwaartepunt ligt de komende jaren bij de handel in emissierechten. Aanspreekpunten: VROM en Financiën.

Duurzaam investeren in ontwikkelingslanden

3. Vergroten en verduurzamen van investeringen elders

In Johannesburg is afgesproken om het investeren in ontwikkelingslanden te stimuleren, waarbij duurzaamheidsoverwegingen in acht moeten worden genomen.

De doelstelling om duurzame investeringen elders te bevorderen stelt randvoorwaarden aan instrumenten. Daarom is een duurzaamheidstoets relevant bij exportkredietverzekeringen en bij fiscale instrumenten gericht op internationale investeringen. Gedeeltelijk gebeurt dit nu al. In het kader van maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) heeft het ministerie van Economische Zaken voor elf faciliteiten op het gebied van exporteren, investeren en samenwerken een zogeheten MVO-component ontwikkeld.

Het kabinet zet zich ervoor in om het beleid van multilaterale banken te verduurzamen. Het kabinet zoekt ook mogelijkheden om de financiële wereld actiever te betrekken bij duurzame ontwikkeling (beleggen en het beschikbaar stellen van risicokapitaal voor duurzame projecten).

Verantwoordelijke departementen: VROM en BZ/OS, samen met EZ, LNV en Financiën.

Niet-duurzame subsidies aanpakken

4. Afschaffen of aanpassen van niet-duurzame subsidies

Soms blijken subsidies de beoogde positieve effecten te hebben op het ene terrein (bijvoorbeeld de economie) maar daarnaast op een ander terrein (bijvoorbeeld het milieu) juist negatieve. In het NMP4 is al aangekondigd dat niet-duurzame subsidies worden afgeschaft: dit is in lijn met wat in Johannesburg is afgesproken.

Het RIVM ontwikkelt een methodiek om te beoordelen of subsidies wel of niet bijdragen aan duurzame ontwikkeling. Het kabinet past vervolgens de niet-duurzame subsidies aan of schaft ze desnoods af. Het ministerie van VROM is eerste aanspreekpunt. Er zijn veel departementen bij betrokken, vanuit hun verantwoordelijkheid voor de eigen subsidieregelingen.

Stimuleringsregelingen herijken

5. Stimuleringsregelingen voor duurzame ontwikkeling

In lijn met het vorige instrument gaat VROM met de andere departementen de bestaande stimuleringsregelingen beoordelen op aspecten van duurzame ontwikkeling. Binnen deze activiteit wordt onderzocht of er duurzaamheidsprojecten zijn die subsidie verdienen, maar die niet binnen de bestaande regelingen vallen. De meeste departementen hebben immers stimuleringsregelingen die zijn gericht op deelaspecten van duurzame ontwikkeling (bijvoorbeeld milieu). Daardoor is het

mogelijk dat projecten met een integrale aanpak niet kunnen worden gehonoreerd. De ministeries doen een voorstel voor de wijze waarop verschillende regelingen kunnen samen gaan en welke een eigenstandige bestaansreden hebben. VROM is eerste aanspreekpunt.

Kennisinstellingen meer betrekken

6. Inzet van kennisinstellingen op het terrein van duurzame ontwikkeling

Er zijn veel organisaties die gericht zijn op het ontwikkelen, verspreiden en uitwisselen van kennis op het gebied van duurzame ontwikkeling. Het aanbod van deze kennisinstellingen sluit echter nog onvoldoende aan bij de vraag. Informatie en kennis zijn aanwezig, maar worden op dit moment nog te versnipperd aangeboden.

In Johannesburg is afgesproken dat de samenwerking tussen wetenschap en beleid moet verbeteren en dat kennisnetwerken voor educatie en wetenschap moeten worden versterkt.

Het kabinet werkt samen met de kennisinstellingen aan een sterk verbeterde afstemming van vraag en aanbod, waarbij ook de mogelijkheid van bundeling of samenvoegen van instellingen aan bod komt. Een apart steunpunt voor duurzame ontwikkeling lijkt op dit moment niet nodig, maar kan in de toekomst wel een optie zijn. VROM coördineert.

Communicatiestrategie opstellen

7. Communicatie

Duurzame ontwikkeling is een abstract begrip. De effecten van mondiale duurzaamheidsproblemen (zoals de afname van biodiversiteit) worden meestal op lokaal niveau niet als probleem ondervonden, terwijl de oorzaken vaak wel op dat niveau liggen.

Communicatie moet daarom meer aandacht krijgen dan het nu krijgt. De communicatieadviseurs van de betrokken departementen gaan een communicatiestrategie opstellen om mondiale duurzaamheid te vertalen naar de concrete uitvoeringspraktijk. Dit gebeurt in overleg met deskundigen uit het maatschappelijk veld.

Trekkend departement is VROM samen met BZ/OS. Overige departementen participeren hierin.

Illustratieprogramma's en -projecten

5

In het actieprogramma zijn twintig illustratieprogramma's en -projecten opgenomen. Deze zijn gekozen op basis van de volgende criteria:

- de rijksoverheid is een belangrijke speler in het programma;
- de programma's sluiten aan bij de doelstellingen van 'Duurzame Daadkracht';
- er is sprake van een brede invulling van duurzaamheid (people, planet en profit, proces, 'hier en nu', 'daar' en 'later').
- gezamenlijk geven de illustratieprogramma's een redelijke dekking van de duurzaamheidsthema's.

In de bijlage (blz. 45) staan de programma's beknopt beschreven.

Overzicht programma's in relatie tot thema's	Goed waterbeheer en toegang tot goede kwaliteit drinkwater	Duurzame energiehuishouding (schoon, betrouwbaar, betaalbaar)	Gezondheid en veiligheid	Duurzame landbouw	Biodiversiteit	Bevolking (vergrijzing en migratie)	Duurzame mobiliteit	Duurzaam produceren en consumeren	Kennis
1. Duurzame bedrijfsvoering overheid		*					*	*	
2. Ruimte voor de rivier	*		*	*					
3. Veenweideproject	*	*		*	*				
4. Biodiversiteit in de Hoeksche Waard	*			*	*				
5. Biodiversiteit in de Haringvliet en Biesbosch	*		*	*	*				
6. Task Force soortenbeleid					*				
7. Energiearme glastuinbouw		*		*					
8. Biomassa (onderdeel van de transitie energie)		*		*	*		*	*	*
9. Duurzaam en maatschappelijk verantwoord ondernemen	*	*	*	*	*	*	*	*	*
10. Het projectmatig samenwerkingsinstrument	*	*		*				*	*
11. Synchroniseren rijksmiddelen voor bedrijventerreinen		*	*				*		
12. Triple P en de consument								*	
13. Wegen naar de toekomst		*					*		
14. Het Nieuwe Rijden		*					*		
15. Verbeteren leefbaarheid in de wijken			*			*			
16. Operatie JONG						*			
17. Levensloop						*			
18. Register risicovolle gevaarlijke stoffen			*						
19. Ketenstudies LPG, ammoniak en chloor			*						
20. Leren voor Duurzaamheid									*
Totaal aantal	6	9	7	7	7	4	6	5	4

Agenda voor duurzame dynamiek

6

Een dynamische beleidsagenda

De top in Johannesburg heeft geleid tot dit Nederlandse Actieprogramma duurzame ontwikkeling, met een groot aantal concrete instrumenten en programma's. In de komende jaren wordt het actieprogramma ongetwijfeld met nieuwe activiteiten en plannen uitgebreid en vraagt de bijsturing van lopende zaken permanent aandacht.

Het kabinet heeft verschillende onderwerpen gekozen die in de komende jaren aandacht moeten krijgen. Deze 'agenda voor duurzame dynamiek' is niet statisch, maar kan zich in de komende kabinetsperiode nog verder ontwikkelen aan de hand van politieke discussies of nieuwe inzichten vanuit de wetenschap. Zo gaan de uitkomsten van de duurzaamheidsverkenning van het RIVM zeker een rol spelen.

Langetermijnbeleid voor de thema's

Vier grote transities:

- energie
- mobiliteit
- landbouw
- biodiversiteit

'Steunpunt Transities'

Een aantal thema's sluit direct aan bij het concept van het transitie-management, dat in het NMP4 is gelanceerd. Dit geldt voor *energie* (ministerie van EZ), *mobiliteit* (ministerie van V&W), *landbouw* (ministerie van LNV) en *biodiversiteit* (ministerie van BZ/OS). Het ministerie van VROM coördineert en ondersteunt de transities, onder meer via het 'Steunpunt Transities'. Het kabinet blijft deze transities ten volle ondersteunen als belangrijke steunpilaren voor duurzame ontwikkeling voor de lange termijn.

Transitieproject 'Duurzame Chemie'

- VROM en EZ starten in het kader van duurzaam produceren en consumeren en in het kader van de transities Energie en Landbouw een transitieproject 'Duurzame Chemie'. Het gebruik van ethanol als flexibel inzetbare basisgrondstof is een mogelijke eerste uitwerking.

Langetermijnbeleid voor duurzame recreatie en toerisme

- Eveneens binnen het thema duurzaam produceren en consumeren constateert het kabinet dat er een beleidslacune is als het gaat om *recreatie en toerisme*. Het kabinet gaat in samenspraak met andere organisaties langetermijnbeleid voor duurzame recreatie en toerisme ontwikkelen. LNV en EZ zijn bij dit thema eerste aanspreekpunt. VROM, V&W en BZ hebben eveneens een betrokkenheid vanuit hun eigen verantwoordelijkheden.

Effecten van migratie beter in kaart brengen

- Voor de thema's *water, gezondheid en veiligheid*, waar geen transitiebeleid is ingezet, lijkt het bestaande langetermijnbeleid voldoende.

- Op het thema *bevolking* constateert het kabinet dat sprake is van

een lacune op twee onderdelen, namelijk migratie en vergrijzing. Op het gebied van migratie wordt veel gedebatteerd, zonder dat dat tot eenduidige conclusies leidt. Migratie wordt gezien als zowel de oorzaak als een oplossing van diverse maatschappelijke problemen. Het kabinet wil de positieve en negatieve effecten van migratie integraal in kaart brengen. Eerste aanspreekpunt is Justitie. Andere betrokken departementen zijn VWS, BZ/OS, SZW en EZ.

Effecten van vergrijzing op milieudruk beter in kaart brengen

Voor het onderwerp *vergrijzing* moeten achterliggende trends en ontwikkelingen in kaart worden gebracht die van invloed zijn op consumptiepatronen en de milieudruk, en moet worden bekeken welke aangrijpingspunten er zijn voor bijsturing. Mogelijk krijgt ook dit onderwerp een illustratieprogramma. VROM neemt hierin het initiatief, samen met VWS en SZW.

Innovatie- en kennisbeleid meer richten op duurzaamheid

Voor wat betreft het thema ‘kennis’ sluit Nederland aan bij de Europese ‘Lissabon-strategie’, die beoogt de Europese economie de meest dynamische en concurrerende kenniseconomie ter wereld te maken. In de komende tijd worden *de relaties tussen kennis, innovatie en duurzaamheid* nader verkend, om kansen voor een duurzame economie te detecteren, en een deel van het innovatie- en kennisbeleid hierop sterker te richten. De ministeries van EZ en OC&W zijn trekker en werken nauw samen met LNV, VROM en V&W.

Doorlopend toetsen aan Europese duurzaamheidsbeleid

Europa

Elk voorjaar komen de Europese regeringsleiders en staatshoofden bijeen om richting te geven aan het Europese duurzaamheidsbeleid. De Europese afspraken die nog onvoldoende in het nationale beleid tot uitdrukking zijn gebracht, worden geïnterpreteerd en voorzien van een voorstel voor aanvullend beleid.

Het kabinet speelt ook actief in op de duurzaamheidsagenda die in Europees verband in ontwikkeling is en neemt daarbij waar nodig initiatieven om aan te vullen en bij te sturen.

BZ coördineert bovenstaande acties in nauwe samenwerking met de betrokken departementen.

Verantwoording afleggen

7

Dit nationale deel van het actieprogramma omvat acties die in de komende vier jaar tot concrete resultaten moeten en kunnen leiden. De looptijd is echter niet beperkt tot die vier jaar. Duurzaamheid zal veel langer om intensieve aandacht vragen en bovendien zullen er steeds nieuwe inzichten en ontwikkelingen zijn die tot nieuwe activiteiten nopen.

Dit actieprogramma is dus geen afronding, maar juist de start van een serie activiteiten die in Nederland (zullen) worden uitgevoerd.

De uitvoering

In het nationale deel van het actieprogramma zijn op veel plaatsen acties opgenomen, de meeste in hoofdstuk 4 (instrumenten), hoofdstuk 5 (illustratieprogramma's) en hoofdstuk 6 (de agenda). De betrokken departementen zijn er verantwoordelijk voor dat de acties, waarvoor zij aanspreekpunt zijn, ook daadwerkelijk worden uitgevoerd.

Openbare verantwoording

Het kabinet rapporteert jaarlijks aan de Tweede Kamer over de voortgang van het actieprogramma. Daarnaast organiseert het kabinet jaarlijks een openbaar debat over de voortgang van duurzame ontwikkeling. De bewindspersoon voor ontwikkelingssamenwerking en de bewindspersoon voor duurzame ontwikkeling coördineren dit.

Jaarlijks voortgangsrapport

Jaarlijks openbaar debat

In de *voortgangsrapportage* gaat het kabinet in op de concrete resultaten en de stappen die gezet zijn met betrekking tot alle acties en overige afspraken in dit actieprogramma. Aandachtspunten zijn onder meer de leerervaringen en de (on)mogelijkheden om zoveel mogelijk alle aspecten van het afwegingskader te betrekken in de beleidsvoorbereiding en uitvoering. Het kabinet geeft dan eveneens aan in hoeverre nieuwe ontwikkelingen tot nieuwe acties moeten leiden.

Het *openbaar debat* heeft tot doel met de belangrijkste spelers in de maatschappij te praten over de voortgang van duurzame ontwikkeling, onder andere op basis van de voortgangsrapportage. Wat zijn de meest prangende onderwerpen waarop de maatschappij voortgang wil bereiken? En hoe zou dat kunnen of moeten?

25

De voortgang en het succes, hoe wordt dat verzekerd

Structureel op de agenda

De betrokken ministers praten onder leiding van de minister-president in de Raad voor de Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer één maal per jaar gezamenlijk aan de hand van de voortgangsrapportage

over de vooruitgang die de rijksoverheid op het terrein van duurzame ontwikkeling maakt.

**Ruimte voor
onconventionele aanpak**

De ministers vervullen ieder binnen hun eigen departement een stimulerende en inspirerende rol en dragen zelf ook zorg voor de kwaliteit van de projecten waar het departement aanspreekpunt voor is. Zij geven de medewerkers de ruimte nieuwe wegen te verkennen.

**Innovatieplatform voor
strategieontwikkeling**

Duurzame ontwikkeling vraagt om inzet van vele partijen en succesvol transitiebeleid. Het kabinet wil dat Nederland tot de Europese voorhoede behoort op het gebied van hoger onderwijs, onderzoek en innovatie. Daartoe richt het kabinet een innovatieplatform op onder leiding van de minister-president. In dit platform werken de bij onderwijs en innovatie betrokken ministers en vertegenwoordigers van relevante maatschappelijke partijen plannen uit voor de te volgen strategie voor kennisontwikkeling en kennisexploitatie.

Financiële paragraaf en personele inzet

Voor de uitvoering van dit actieprogramma worden geen extra financiële middelen beschikbaar gesteld. Dit betekent dat de departementen binnen hun eigen begrotingen en binnen hun huidige personele bezetting ruimte creëren om de acties uit te voeren.

Inleiding

De internationale strategie van Nederland sluit aan bij de vijf thema's die de secretaris-generaal van de VN voorafgaand aan de top in Johannesburg als prioriteit heeft gesteld: water, energie, gezondheid, landbouw en biodiversiteit, ofwel: de WEHAB-thema's (water, energy, health, agriculture, biodiversity). Nederland heeft voor deze thema's gekozen omdat zij voldoen aan de voor Nederland relevante criteria, zoals de toegevoegde waarde van Nederlandse betrokkenheid, de noodzaak van continuïteit in de Nederlandse inspanningen en de in de Nederlandse politiek en samenleving levende opvattingen over wat voorrang dient te hebben.

In de internationale strategie is ook het duurzaam maken van handel en investeringen opgenomen. Op deze wijze wordt de samenhang met twee andere belangrijke internationale conferenties - Financing for Development (FfD) in Monterrey en de WTO-handelsronde in Doha (2002) - bewaakt. Tevens is er in deze strategie aandacht voor armoedebestrijding en het duurzaam maken van productie en consumptie, als dwarsdoorsnijdende thema's van duurzame ontwikkeling. Ten slotte is er gekozen voor een regionale focus op Afrika.

Naast de inspanningen op bilateraal en mondiaal niveau zal Nederland ook in Europa een belangrijke inzet leveren. Deze loopt langs twee lijnen:

1. In de vakraden, aan de hand van actuele dossiers zoals de herziening van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid en via de inbreng van de EU in de WTO-handelsronde.
2. In de Europese Raad, via de agendering van de Europese duurzaamheidsstrategie en via het zogenoemde Lissabon-proces inzake duurzame economische groei.

29

De WSSD-afspraken en het bestaand beleid

In het WSSD-actieplan wordt erkend dat een substantiële toename van de voor ontwikkelingssamenwerking beschikbare middelen (ODA) nodig is om de Millennium Doelen te kunnen bereiken. Daarom moeten de beloften die de EU en de VS tijdens de financiële top in Monterrey hebben gedaan worden uitgevoerd. De rijke landen moeten om te beginnen 0,7% van hun BNP inzetten voor ontwikkelingssamenwerking. Nederland stelt 0,8% van het BNP beschikbaar en voldoet daarmee als een van de weinige rijke landen aan die verplichting. Binnen de beschikbare ruimte is 0,1% bestemd voor internationaal natuur- en milieubeleid in ontwikkelingslanden. De ontwikkelingssamenwerking moet niet alleen in kwantiteit maar

ook in kwaliteit vooruitgaan. Dit kan door donorprocedures te harmoniseren, transactiekosten terug te dringen, het ‘ownership’ aan de kant van de ontwikkelingslanden te vergroten en door zo veel mogelijk aan te sluiten bij de armoedebestrijdingsstrategieën van de ontwikkelingslanden zelf.

In het huidige bilaterale beleid richt Nederland zich op samenwerking met de armste landen met een relatief goed beleid en bestuur. Binnen die landen is de hulp gericht op een beperkt aantal door de landen zelf te kiezen sectoren.

In internationaal verband zal Nederland zich blijven inzetten voor verdere ontbinding van hulp, voor donorcoördinatie en harmonisatie van procedures.

In Johannesburg is ook een oproep gedaan tot een snelle, effectieve en volledige implementatie van het zogenoemde HIPC-schuldverlichtingsinitiatief voor zeer arme landen met hoge schulden. Nederland, een groot voorstander van het HIPC-initiatief, heeft aan zijn verplichtingen voldaan en zal dit ook blijven doen.

‘Enabling environment’

Particuliere investeringen vereisen een ‘enabling environment’: er moet aan bepaalde voorwaarden worden voldaan om investeerders aan te kunnen trekken. Internationaal gaat het daarbij onder meer om de liberalisering van de wereldhandel, zodat de afzetmarkt voor producten uit ontwikkelingslanden kan worden vergroot. Nationaal gaat het onder andere om een betrouwbare rechtsstaat, rechtszekerheid voor investeerders, goed onderwijs, adequate gezondheidszorg en de naleving van milieunormen.

Nederland steunt deze aanpak en kiest daarbij voor een integrale benadering. Bevordering van mensenrechten, beheersing van conflicten, zorg om natuur en milieu en ontwikkelingshulp maken allen deel uit van een integrale inzet voor duurzame ontwikkeling.

Daarnaast zal het kabinet de particuliere sector rechtstreeks blijven steunen. Zo is onlangs besloten het Programma Samenwerking Opkomende Markten (PSOM) substantieel uit te breiden.

Duurzaamheid bevorderen

Voor het duurzaam maken van investeringen is een grotere rol van de particuliere sector nodig. Nederland steunt de acties die dat tot doel hebben. Belangrijke voorwaarden zijn afbouw van de niet-duurzame subsidies en het internaliseren van milieukosten. Nederland zal in EU-kader acties in die zin bepleiten.

Ook hecht Nederland belang aan tienjarenprogramma's voor 'Duurzame Productie en Consumptie', die onder andere een betere consumenteninformatie, internaliseren van milieukosten en schonere technologie beogen.

Samenhang

De samenhang tussen milieubeleid en ontwikkelingssamenwerking moet verder versterkt worden. Bevordering van 'pro-poor-growth' mag niet ten koste gaan van natuurlijke hulpbronnen en biodiversiteit. Omgekeerd mag de zorg om natuur en milieu niet betekenen dat armoedebestrijding op het tweede plan komt. Dit speelt met name bij zaken als het intellectueel eigendom, de vaststelling van duurzame (vangst)quota, eerlijke handel en gecertificeerde handel.

Beleidsdialoog

Een goede dialoog over nationale prioriteiten is noodzakelijk om de WEHAB-thema's aan te laten sluiten bij de nationale armoedebestrijdingsstrategieën. In deze dialoog kunnen de partnerships (zie bijlage 2 lijst met partnerships) een rol spelen. Deze samenwerkingsverbanden tussen overheden, bedrijven, internationale organisaties en ngo's hebben op de top in Johannesburg een belangrijke impuls gekregen. Ook Nederland heeft een aantal nieuwe afspraken gemaakt. De komende tijd zal gekeken worden naar nog andere vormen van publiek/private samenwerking.

Financiering

De internationale strategie zal gefinancierd worden door beschikbaarheid van middelen, binnen bestaande financiële kaders en binnen het reeds vastgestelde landen- en sectorbeleid. Zoveel mogelijk wordt binnen de bestaande programma's gewerkt. Voor het werken aan de in Johannesburg vastgestelde doelstellingen heeft Nederland een startbedrag van 30 miljoen euro per jaar uit ODA-middelen beschikbaar gesteld. Daarnaast zullen andere departementen bijdragen leveren. Voor de mondiale financiering blijft de 'Global Environment Facility' het belangrijkste fonds. Gestreefd wordt verder naar een grotere betrokkenheid van de private sector, onder meer via cofinanciering.

Institutionele follow-up

2

Uitvoering van het WSSD-actieplan vereist een adequate aansturing op nationaal, Europees en mondiaal niveau. Op nationaal niveau zal afstemming van het kabinetsbeleid in de Raad voor Ruimtelijke Ordening en Milieu (RROM) plaatsvinden. Onder voorzitterschap van de minister-president wordt de samenhang en coherentie (ook financieel) tussen de nationale en de internationale strategie bewaakt. De staatssecretaris van Ontwikkelingssamenwerking is de eerstverantwoordelijke voor het internationale deel van de strategie, de staatssecretaris van VROM voor het nationale deel. Voor de uitvoering van specifieke programma's zijn de betrokken departementen eerstverantwoordelijk. De interdepartementale afstemming voor de internationale strategie vindt plaats in de Taskforce Johannesburg onder coördinatie van Buitenlandse Zaken.

De Raad voor Algemene Zaken en Externe Betrekkingen (RAZEB) doet de aansturing in EU-verband. Maar ook in de andere Raden zal het thema duurzame ontwikkeling aan de orde komen. Daarnaast staat het op de agenda van de Europese Raad: de Europese Duurzaamheidsstrategie wordt jaarlijks op de voorjaarsstop besproken.

Op mondiaal niveau moet vooral de samenhang tussen de afspraken van de Millennium Top, de conferentie in Monterrey, Agenda 21 en de top in Johannesburg bewaakt worden. Ook de uitvoering van de Doha Development Agenda (DDA) draagt daaraan bij. Jaarlijks zal in de Algemene Vergadering van de VN verslag worden gedaan van de voortgang rond de Millennium Doelen. De Commission for Sustainable Development (CSD) zal een centrale rol spelen bij de uitvoering van acties. Hiertoe zullen voorstellen worden opgenomen in het komende vijfjarig werkprogramma van CSD.

3

Wat zijn de doelstellingen van de WSSD?

- Halvering van het aantal mensen dat geen toegang heeft tot schoon drinkwater en sanitaire voorzieningen in 2015.
- Voor 2020 minimale effecten van chemicaliën op gezondheid, water en milieu.
- Terugdringing van de vervuiling vanaf land bij kleine eilandstaten. Er moet een integraal beheersplan voor zeeën en kustwateren komen.
- Uiterlijk in 2015 moet een duurzame visserij bereikt zijn (einde aan overbevissing en illegale visserij). In 2012 moet een wereldwijd netwerk van (mariene) beschermde gebieden opgezet zijn ter protectie van kwetsbare gebieden.
- Onderzoek naar het verhogen van de waterproductiviteit in de landbouw, 'more crop per drop', o.a. in het kader van de Africa Water Task Force. De EU steunt dit met een eigen EU-Water Initiative.
- Voor 2005 dienen alle landen nationale plannen te ontwikkelen voor geïntegreerd waterbeheer.

Wat zijn de nieuwe activiteiten van Nederland?

- Naast bestaande activiteiten (het Wereld Water Forum en het Nederlands Partnership voor Water) gaat Nederland nauw samenwerken met de VN en met andere fora op watergebied. Ondersteuning via multilaterale kanalen (EU, VN-instellingen, IFI's en internationale organisaties) krijgt voorrang.
- Nieuwe activiteiten op het gebied van integraal waterbeheer en beheer van het mariene milieu zullen - naast sanitatie - worden ondersteund, zoals bijvoorbeeld het 'EU Initiative Water for Life' en het 'US Initiative Focus on Sanitation'.
- Meer aandacht voor samenwerking met het Nederlandse bedrijfsleven op het gebied van waterbeheer in ontwikkelingslanden.
- Steun voor de 'International Dialogue on Water and Climate', vanwege de verwachting dat de klimaatverandering ontwikkelingslanden het zwaarst zal treffen.
- Uitvoering van de partnerships 'Partners in Water for Food' en 'Water and Ecosystems'.
- Intensievere samenwerking met de FAO (de relatie voedselvoorziening, landbouw en water).
- Uitvoering van het partnership 'African Water Facility', vanwege focus op Afrika.

Welke financiële middelen zijn hiervoor beschikbaar?

Het kabinet zet zich in voor het interdepartementale programma 'Partners voor Water'. Voor deelname aan drie partnerships is vijf miljoen euro beschikbaar, dankzij herschikking van bestaande middelen, en drie miljoen euro uit andere fondsen. De middelen zijn als volgt verdeeld:

- EU Initiative Water for Life: vier miljoen euro per jaar vanaf 2003
- US Initiative Focus on Sanitation: een miljoen euro per jaar vanaf 2003
- Africa Water Facility: drie miljoen euro per jaar vanaf 2003

Tevens zal via het ministerie van Verkeer en Waterstaat expertise (en mogelijk financiële bijdragen via 'Partners Voor Water') leveren aan de partnerships 'US White Water to Blue Water' en 'UNEP Regional Seas Programme' (OSPAR).

Het Global Water Partnership wordt reeds financieel ondersteund voor de periode 2002-2006. Ten slotte zal actief worden gezocht naar samenwerking met partijen uit het Nederlands bedrijfsleven en met partijen uit het maatschappelijk middenveld.

4

Wat zijn de doelstellingen van de WSSD?

- Voor 2015 halvering van het aantal mensen dat geen toegang heeft tot betrouwbare en betaalbare energie.
- Afbouw van milieuonvriendelijke subsidies.
- Versterking van de markt op energiegebied en vermindering van marktverstoringen, inclusief belastinghervormingen en afbouw van schadelijke en niet-duurzame subsidies.
- Een brede coalitie van landen met ambitieuze kwantitatieve doelstellingen voor 'hernieuwbare' (water, wind en zon) energie voor 2015, (EU en geassocieerde landen, Noorwegen, Zwitserland, Mexico, Brazilië, Uganda en de kleine eilandstaten).

Wat zijn de nieuwe activiteiten van Nederland?

- Versterken van energiekenniscentra in ontwikkelingslanden via steun voor drie regionale programma's (ENERGIA, een netwerk voor gender en energie; het wereldwijde programma Enabling Access to Sustainable Energy en ESAMI ENERGIA in Afrika).
- Het verbeteren van de samenwerking tussen de internationale financiële instellingen en meer aandacht voor investeringen die gericht zijn op energie voor de armen.
- Samenwerking bevorderen tussen stakeholders, onder andere door samen met de partnerships platforms en marktplaatsen voor bedrijven te creëren. Voorbeeld: The Million Solar Homes Fund (Shell en Wereldbank).
- Technologie voor energievoorziening meer richten op landen met een innovatief technologieprogramma.
- Bevorderen van niet-gemotoriseerd vervoer in stedelijke gebieden, zoals in het 'Sustainable Cities Programme' van UN-Habitat/UNEP, het 'Clean Air Initiative' van de Wereldbank en een recent voorstel door de ICE, 'Interface for Cycling Expertise'.
- Deelname aan het 'Global Village Energy Partnership' (GVEP, UNDP, WB en tachtig partners) dat streeft naar versnelde toegang tot moderne energievoorziening.
- Hulp bij de totstandkoming van het 'EU partnership energy for poverty eradication and sustainable development' (EUPE).
- Uitvoering van het EU-partnership tussen lidstaten, bedrijven, ngo's en ontwikkelingslanden op het gebied van energie.
- De mogelijkheid onderzoeken van een speciaal loket voor de relatie tussen bosbeheer en brandhoutgebruik binnen het bestaande partnershipprogramma met de FAO.
- Onderzoeken of energiecomponent kan worden toegevoegd aan

de ontwikkelingssectoren (in bilateraal kader). Van de bilaterale samenwerkingslanden heeft alleen Bangladesh energie als sector gekozen.

- Uitwerking van beleid inzake duurzaam beheer van de 'droge' bossen (biomassavraagstuk).
- Onderzoek in EU-verband naar milieuvriendelijke en niet-duurzame subsidies op energiegebied.
- Uitvoering geven aan de in Johannesburg ingestelde Coalitie voor Duurzame Energie, met name via de EU.

Welke financiële middelen zijn hiervoor beschikbaar?

- Global Village Initiative:	2,5 miljoen euro per jaar
- EU partnership Energy for Poverty Eradication:	1 miljoen euro per jaar

Een additioneel bedrag van 6,5 miljoen euro per jaar is beschikbaar voor nog nader in te vullen activiteiten met multilaterale organisaties en/of publiek-private samenwerking op energiegebied.

Behalve de reeds verleende financiering van 8,2 miljoen euro voor het UN-Habitat 'Partnership Sustainable Cities', heeft Nederland zich voorgenomen vanaf 2003 gedurende vijf jaar een extra bijdrage van een miljoen euro per jaar te verstrekken voor het onderdeel 'geïntegreerde afvalverwerking sub-Sahara Afrika'.

5

Wat zijn de doelstellingen van de WSSD?

- Een betere gezondheidssituatie is (buiten de gezondheidssector als zodanig) te behalen door acties voor schoon en voldoende water, sanitatie, gezonde voeding en goede huisvesting, schone lucht, een leefomgeving vrij van chemicaliën en onderwijs - met name voor meisjes en vrouwen.
- Versterken van de capaciteit van gezondheidszorgsystemen.
- Specifieke aandacht voor het terugdringen van HIV/AIDS; met name gericht op jonge mensen.
- Speciale aandacht voor de gevolgen van luchtverontreiniging voor vrouwen en kinderen.
- Speciale aandacht voor de reproductieve gezondheid.

Wat zijn de nieuwe activiteiten van Nederland?

- Verbeteren van gezondheid en gezondheidszorgsystemen, met name door een grotere beschikbaarheid van betaalbare en essentiële geneesmiddelen. Hier moet in EU-verband aan worden gewerkt, met name in de follow-up van de Doha-verklaring over TRIP's and Public Health.
- Organisatie van een symposium in 2003 over 'Primary Health Care, 25 jaar na Alma Ata'.
- In internationaal verband aandacht vragen voor de menselijke factor in de gezondheidszorg. In toenemende mate wordt duidelijk dat de menselijke factor een knelpunt is in het verlenen van diensten in de gezondheidszorg. De gevolgen van de HIV/AIDS-epidemie maken dit schrijnend duidelijk.
- Een bijdrage leveren aan het EDCTP, 'European and Developing Countries Platform for Clinical Trials and Poverty Related Diseases', een partnership tussen vijftien Europese lidstaten en meerdere landen uit sub-Sahara Afrika. Doel is de ontwikkeling van nieuwe behandelingen tegen HIV/AIDS, malaria en tuberculose te versnellen. De Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) stelt zich kandidaat om het secretariaat van EDCTP naar Nederland te halen om zo een centrale coördinerende en ondersteunende rol te kunnen spelen.
- Meer aandacht voor reproductieve en seksuele gezondheid, vooral bij jongeren en vrouwen.
- Aansluiten bij het WHO-initiatief 'Healthy Environment for Children'.
- Aansluiten bij en financiële steun (vier jaar) voor GAIN, 'Global Alliance for Improved Nutrition', een partnership dat zich richt

- op het verrijken van voedingsmiddelen (met name ijzer en vitamine A voor vrouwen en kinderen). Tevens geeft Nederland een bijdrage aan het samenwerkingsverband 'Nutrition and Gender' dat zich richt op de ondervoeding van meisjes en vrouwen.
- Meer aandacht voor niet-overdraagbare (chronische) aandoeningen. De aanpak van chronische ziekten is kostbaar en staat in ontwikkelingslanden onder grote druk. Via de WHO zal Nederland bijdragen aan de 'Global Strategy on Diet and Physical Health'.
  - Aandacht voor het partnership met de VS over 'Clean Fuels and Vehicles Initiative'. In 85 procent van de grote wereldsteden is de lucht ernstig vervuild, hetgeen leidt tot ongeveer drie miljoen doden per jaar.

Welke financiële middelen zijn hiervoor beschikbaar?

Een bijdrage van vijf miljoen euro per jaar is beschikbaar voor het partnership EDCTP 'vaccin-ontwikkeling'.

6

Wat zijn de doelstellingen van de WSSD?

- Ontwikkeling van de landbouw moet gezien worden in de bredere context van rurale ontwikkeling.
- Er moet een heldere wetgeving komen inzake land- en waterrechten, mede ten behoeve van juridische zekerheid bij het gebruik van grond.
- Rol van vrouwen in rurale ontwikkeling, landbouw, voeding en voedselzekerheid moet worden versterkt.
- Ontwikkelen en uitvoeren van nationale beleidsprogramma's voor landbouw en voedsel. Met name landen in Afrika zullen uiterlijk in 2005 over een voedselzekerheidsstrategie moeten beschikken, binnen de kaders van de armoedebestrijding.
- Bevorderen van voedselzekerheid en voedselveiligheid op een milieuvriendelijke manier.
- Verbeteren van marktwerking en markttoegang voor landbouwproducten.
- Bevorderen van milieuvriendelijke landbouwmethoden, waaronder de biologische landbouw.
- Meer overheidsfinanciering voor duurzame landbouw.

Wat zijn de nieuwe activiteiten van Nederland?

- Meer aandacht (in bilaterale sfeer) voor een duurzame ontwikkeling van de landbouwsector en productiviteitsverhoging, zowel technisch als institutioneel.
- Deelname aan en mogelijk extra middelen voor het partnership 'Land alliances for national development' (LAND).
- Grote aandacht voor het 'Sustainable Agriculture and Rural Development'-initiatief, gecoördineerd door de FAO. Nederlandse steun is afhankelijk van de programma-uitwerking en de prestaties van de FAO.
- Zoeken naar samenwerking met andere partijen, onder andere met het bedrijfsleven en het maatschappelijke middenveld.
- Boeren steunen bij het produceren voor de markt, onder andere via versterking van boerenorganisaties en participatieprocessen.
- Versterking van de marktwerking in de agrarische voedingsindustrie en vergroting van de handelskansen van met name de armste ontwikkelingslanden.
- Meer aandacht voor belemmeringen: wereldwijd afbouwen van belemmerende subsidies, tarieven en andere beperkende maatregelen voor landbouwproducten. In EU-verband moet dit gebeuren via de hervorming van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid.

- In aanvulling hierop heeft Nederland een WSSD-partnership geïnitieerd met 7 ontwikkelingslanden gericht op het vergroten van hun toegang tot markten van westerse landen. Doel is de capaciteit van deze landen te vergroten om te kunnen voldoen aan de hoge eisen die gesteld worden aan de kwaliteit van landbouw- en voedselproducten. Dit betreft met name eisen op het vlak van voedselveiligheid en milieu.
- Stimuleren van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen in de agro-foodsector. De OESO-richtlijnen vormen een bruikbaar uitgangspunt.

Welke financiële middelen zijn hiervoor beschikbaar?

Voor het door Nederland geïnitieerde partnership 'vergroting markttoegang landbouw- en voedselproducten' is een extra startbijdrage beschikbaar van 0,5 miljoen euro in 2003 en 2,5 miljoen euro per jaar voor de periode 2004-2006. Verder is een aanloopbijdrage beschikbaar van 250.000 euro in 2003 ten behoeve van de SARD- en LAND-partnerships. Deze aanloopfinanciering wordt gevolgd door een extra bijdrage van 500.000 euro, nog nader te verdelen over beide partnerships.

7

Wat zijn de doelstellingen van de WSSD?

- Uiterlijk in 2010 moet het verlies van biodiversiteit aanzienlijk zijn teruggebracht.
- Meer integratie van biodiversiteit in beleid.
- Realiseren van nationale en regionale ecologische netwerken.
- Extra financiering voor biodiversiteitsprogramma's in ontwikkelingslanden.
- Uitvoeren van de bestaande richtlijnen inzake toegang tot genetische bronnen. Deze moeten ook vertaald worden naar een internationaal regime.
- Spoedige inwerkingtreding van het FAO-Verdrag inzake Plant-aardige Genetische Bronnen.

Wat zijn de nieuwe activiteiten van Nederland?

- Vaststellen van indicatoren (uiterlijk in 2006) om wereldwijd de toestand van de biodiversiteit in kaart te brengen. Nederland zal tevens pilots steunen in landen en/of op specifieke deelthema's, bij voorkeur via de EU binnen het kader van het Biodiversiteitsverdrag. Nederland zal hiervoor expertise ter beschikking stellen en mogelijkheden tot financiering onderzoeken.
- Realiseren van een mondiaal ecologisch netwerk - uiterlijk in 2010 - gericht op het beschermen van de (inter)nationale biodiversiteit. (Dit staat op de agenda van het IUCN/ World Parks Congres in 2003 en de eerstvolgende conferenties van de bij het Biodiversiteitsverdrag betrokken partijen.)
- Projecten uitvoeren binnen het Beleidsprogramma Biodiversiteit Internationaal (BBI), waaronder het Pan-Europees Ecologisch Netwerk (PEEN).
- Samenwerking versterken tussen Europa en Afrika, mede gebaseerd op de ecologische relaties tussen beide continenten. Daarbij is betrokkenheid van de lokale bevolking - met name van vrouwen en inheemse groepen - essentieel.
- Steun aan PEEN, EU Natura 2000 en Emerald Green Netwerk. Nederland ondersteunt verder de ontwikkeling van de 'Meso-American biological corridor'.
- Meer aandacht voor regionale samenwerking op het gebied van bossen om zo tot goede mondiale afspraken over duurzaam bosbeheer te komen.
- Deelnemen aan het partnership gericht op duurzaam bosbeheer in Azië.

- Zorgen voor betere afstemming tussen de verschillende internationale verdragen over duurzaam bosbeheer.
- Werken aan een internationaal regime voor de toegang tot en het gebruik van genetische bronnen, vooral als deze van belang zijn voor voedselvoorziening en landbouw. Nederland zal de uitvoering van het Verdrag inzake Plantaardige Genetische Bronnen actief steunen.
- Ondersteuning van belangrijke onderdelen van de werkprogramma's van CBD, FAO en CGIAR en beschikbaar stellen van expertise voor genenbanken en in situ projecten.
- Ondersteuning van het WSSD-partnership dat ontwikkelingslanden stimuleert en faciliteert, opdat zij gaan deelnemen aan het Biosafety Protocol (Capacity Building Ratification Biosafety Protocol). Ook onderschrijft Nederland het Biotrade partnership (Biotrade Facilitation Programme), gericht op handel in producten uit (natuur)gebieden die op duurzame wijze worden beheerd.

Welke financiële middelen zijn hiervoor beschikbaar?

Extra bijdragen worden beschikbaar gesteld voor de volgende partnerships:

- Capacity Building Ratification Biosafety Protocol:	1 miljoen euro per jaar vanaf 2003
- plus eenmalig via VROM:	0,1 miljoen euro
- Biotrade Facilitation Programme (3 jaar):	0,8 miljoen per jaar vanaf 2003
- Regional Forest Management Asia (5 jaar):	1 miljoen euro per jaar vanaf 2003

Handel, investeringen en maatschappelijk verantwoord ondernemen

Wat zijn de doelstellingen van de WSSD?

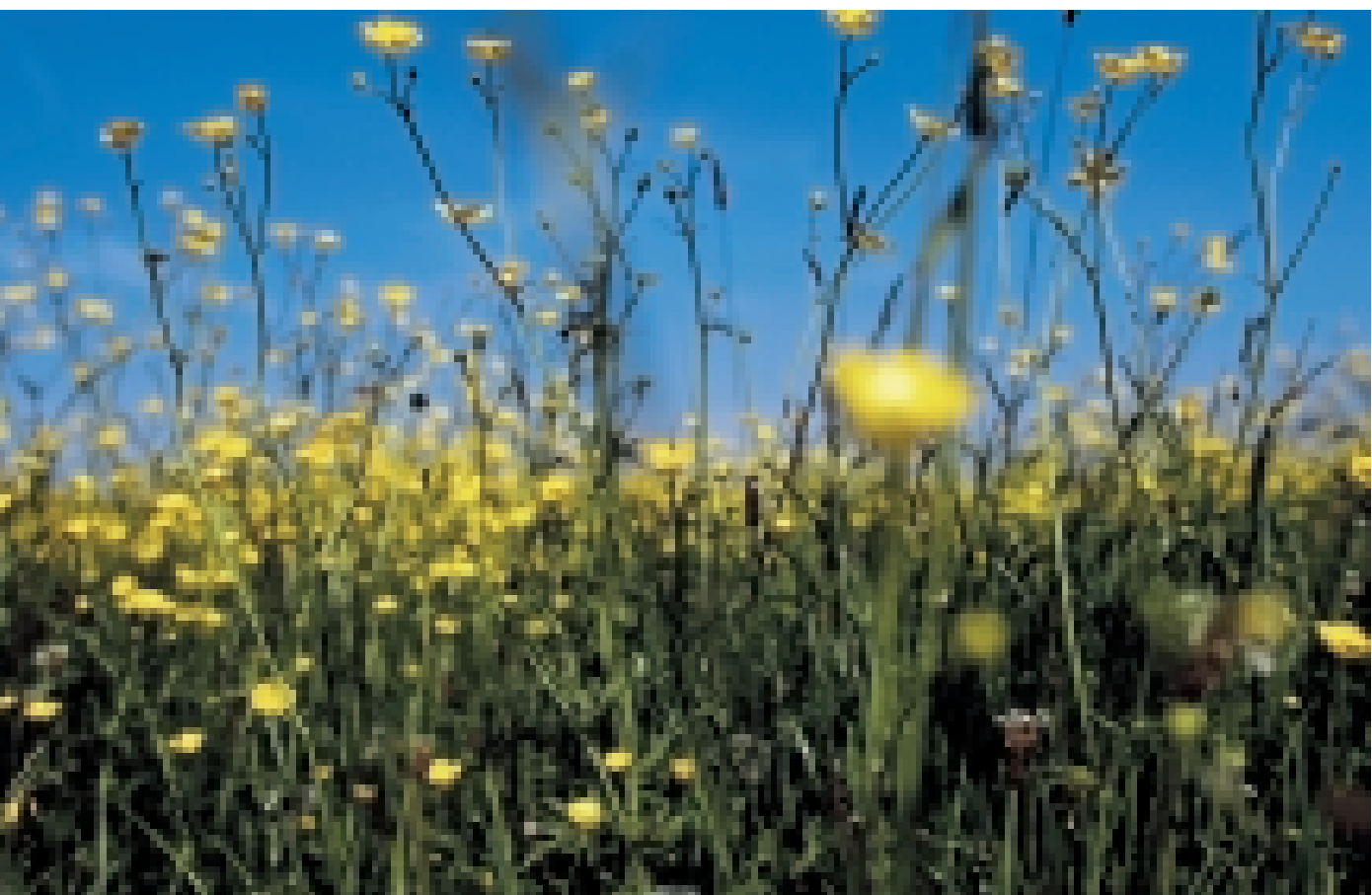
- Onderschrijving van de relatie tussen handel (Doha-verklaring, WTO 2002) en duurzame ontwikkeling, waarbij de belangen van ontwikkelingslanden centraal staan.
- De in Doha afgesproken WTO-agenda moet uitgevoerd worden. Dit betreft de afbouw van belemmeringen voor niet-landbouwproducten, de verbetering van markttoegang voor landbouwproducten uit ontwikkelingslanden; de vermindering/opheffing van tariefpieken en tariefescalatie; de afbouw van exportsubsidies en de bepalingen inzake 'special and differential treatment'.
- Meer aandacht voor het bevorderen van een goed en duurzaam investeringsklimaat en met name voor maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO). Financiële instellingen moeten duurzame ontwikkeling beter incorporeren in hun beleid.

Wat zijn de nieuwe activiteiten van Nederland?

- Subsidies met een aanzienlijk negatief milieueffect afbouwen, aangezien van essentieel belang is dat in de markt de juiste prikkels ontstaan voor duurzame ontwikkeling.
- Het verder vanuit de overheid stimuleren van deze marktprikkels door onder andere de oprichting van het Kenniscentrum voor maatschappelijk verantwoord ondernemen, inkopen en aanbesteden. Uitbreiding van de jaarverslagen met duurzaamheidsaspecten.
- Om private investeringen een rol te laten spelen in duurzame ontwikkeling is de aanwezigheid van een goede institutionele infrastructuur ('enabling environment') en een gezond macro-economisch beleid vereist. Hier ligt in de eerste plaats een rol voor de ontwikkelingslanden zelf. Nationale initiatieven op dit terrein zullen worden ondersteund, conform de uitkomst van de conferentie in Monterrey.
- Steunen van projecten die de gelegenheid bieden ervaring op te doen met de 'global reporting initiatives' en met het bepalen van de duurzaamheid. Dat bevordert inzicht in de doelmatigheid van de geldstromen en investeringen die gericht zijn op duurzame ontwikkeling.
- Op basis van de afspraken in Monterrey en Johannesburg in internationaal verband nagaan of het mogelijk is een meer samenhangende set van omstandigheden te scheppen, opdat de buitenlandse investeringen een grotere bijdrage leveren aan duurzame ontwikkeling.

1 Duurzame bedrijfsvoering overheid

Vernieuwende aspecten: - rijksbrede voorbeeldwerking t.a.v. duurzame ontwikkeling	Samenhang bevorderen met het oog op	Sociaal-culturele aspecten (people)	Ecologische aspecten (planet)	Economische aspecten (profit)	Thema's: - energie - mobiliteit - duurzaam produceren en consumeren
	Hier en nu	*	*	*	
	Daar	*	*	*	
	Later	*	*	*	
Eerste aanspreekpunt: VROM	Andere departementen: alle				

2 Ruimte voor de rivier

Vernieuwende aspecten: - de rol van de provincies - dubbele doelstelling: ruimtelijke kwaliteit en veiligheid	Samenhang bevorderen met het oog op	Sociaal-culturele aspecten (people)	Ecologische aspecten (planet)	Economische aspecten (profit)	Thema's: - water - gezondheid en veiligheid - biodiversiteit
	Hier en nu	*	*	*	
	Daar				
	Later	*	*	*	
Eerste aanspreekpunt: V&W	Andere departementen: VROM, LNV				

3 Veenweideprogramma

47

Vernieuwende aspecten: - veel partijen betrokken - gestructureerd maatschappelijk traject - zeer lange termijn problemen nu agenderen	Samenhang bevorderen met het oog op	Sociaal-culturele aspecten (people)	Ecologische aspecten (planet)	Economische aspecten (profit)	Thema's: - water - landbouw - biodiversiteit - energie
	Hier en nu	*	*	*	
	Daar		*		
	Later	*	*	*	
Eerste aanspreekpunt: LNV	Andere departementen: -				

4 Biodiversiteit in de Hoeksche Waard

Vernieuwende aspecten: - belangrijke rol voor burgers	<i>Samenhang bevorderen met het oog op</i>	Sociaal-culturele aspecten (people)	Ecologische aspecten (planet)	Economische aspecten (profit)	Thema's: - water - landbouw - biodiversiteit
	Hier en nu		*	*	
	Daar				
	Later				
Eerste aanspreekpunt: VROM	Andere departementen: LNV				

5 Biodiversiteit in de Haringvliet en Biesbosch

Vernieuwende aspecten: - experimenteren (om de sluizen weer te openen)	<i>Samenhang bevorderen met het oog op</i>	Sociaal-culturele aspecten (people)	Ecologische aspecten (planet)	Economische aspecten (profit)	Thema's: - water - gezondheid en veiligheid - landbouw - biodiversiteit
	Hier en nu		*	*	
	Daar				
	Later	*	*		
Eerste aanspreekpunt: LNV, V&W	Andere departementen: -				

6 Task Force soortenbeleid

Vernieuwende aspecten: - in vroeg stadium van besluitvorming rekening houden met biodiversiteit	<i>Samenhang bevorderen met het oog op</i>	Sociaal-culturele aspecten (people)	Ecologische aspecten (planet)	Economische aspecten (profit)	Thema's: - biodiversiteit
	Hier en nu		*	*	
	Daar				
	Later		*	*	
Eerste aanspreekpunt: LNV	Andere departementen: -				

7 Energiearme glastuinbouw

Vernieuwende aspecten: - transitieaanpak - initiatief uit de markt	<i>Samenhang bevorderen met het oog op</i>	Sociaal-culturele aspecten (people)	Ecologische aspecten (planet)	Economische aspecten (profit)	Thema's: - energie - landbouw
	Hier en nu		*	*	
	Daar				
	Later		*	*	
Eerste aanspreekpunt: LNV	Andere departementen: EZ, VROM				

8 Biomassa, onderdeel van de energietransitie

Vernieuwende aspecten: - transitieaanpak - zeer brede samenwerking - gedragen visie creëren	<i>Samenhang bevorderen met het oog op</i>	Sociaal-culturele aspecten (people)	Ecologische aspecten (planet)	Economische aspecten (profit)	Thema's: - energie - landbouw - biodiversiteit - mobiliteit - duurzaam produceren en consumeren - kennis
	Hier en nu		*	*	
	Daar		*	*	
	Later		*	*	
Eerste aanspreekpunt: EZ	Andere departementen: VROM, LNV, V&W, BZ/OS				

9 Duurzaam en maatschappelijk verantwoord ondernemen

49

Vernieuwende aspecten: - zoeken naar integrale duurzaamheid - rol/verantwoordelijkheid bedrijfsleven	<i>Samenhang bevorderen met het oog op</i>	Sociaal-culturele aspecten (people)	Ecologische aspecten (planet)	Economische aspecten (profit)	Thema's: - alle
	Hier en nu	*	*	*	
	Daar	*	*	*	
	Later	*	*	*	
Eerste aanspreekpunt: EZ	Andere departementen: alle				

10 Het projectmatig samenwerkingsinstrument

Vernieuwende aspecten: - duurzame ontwikkeling als subsidiecriteria	Samenhang bevorderen met het oog op	Sociaal-culturele aspecten (people)	Ecologische aspecten (planet)	Economische aspecten (profit)	Thema's: - water - energie - landbouw - duurzaam produceren en consumeren - kennis
	Hier en nu		*	*	
	Daar				
	Later		*	*	
Eerste aanspreekpunt: EZ	Andere departementen: -				

11 Synchroniseren rijksmiddelen voor bedrijventerreinen

Vernieuwende aspecten: - éénloketedachte bij uitvoering van fysieke projecten - effectievere besteding overheidsmiddelen	Samenhang bevorderen met het oog op	Sociaal-culturele aspecten (people)	Ecologische aspecten (planet)	Economische aspecten (profit)	Thema's: - gezondheid en veiligheid - mobiliteit - energie
	Hier en nu	*	*	*	
	Daar				
	Later		*	*	
Eerste aanspreekpunt: EZ	Andere departementen: V&W, VROM				

50

12 Triple P en de consument

Vernieuwende aspecten: - transparant maken van productieprocessen	Samenhang bevorderen met het oog op	Sociaal-culturele aspecten (people)	Ecologische aspecten (planet)	Economische aspecten (profit)	Thema's: - duurzaam produceren en consumeren
	Hier en nu		*		
	Daar	*	*	*	
	Later	*	*	*	
Eerste aanspreekpunt: VROM	Andere departementen: EZ, LNV				

13 Wegen naar de toekomst

Vernieuwende aspecten: - creatieve procesaanpak	Samenhang bevorderen met het oog op	Sociaal- culturele aspecten (people)	Ecologische aspecten (planet)	Economische aspecten (profit)	Thema's: - mobiliteit - energie
	Hier en nu		*	*	
	Daar				
	Later		*	*	
Eerste aanspreekpunt: V&W	Andere departementen: -				

14 Het Nieuwe Rijden

Vernieuwende aspecten: - integratie gedrag en techniek - verrassende coalities	Samenhang bevorderen met het oog op	Sociaal- culturele aspecten (people)	Ecologische aspecten (planet)	Economische aspecten (profit)	Thema's: - mobiliteit - energie
	Hier en nu		*	*	
	Daar		*		
	Later		*		
Eerste aanspreekpunt: V&W	Andere departementen: VROM				

15 Verbeteren leefbaarheid in wijken

51

Vernieuwende aspecten: - veel aandacht voor proces met lokale partijen - samenhang sociaal, fysieke en economische maatregelen in wijken	Samenhang bevorderen met het oog op	Sociaal- culturele aspecten (people)	Ecologische aspecten (planet)	Economische aspecten (profit)	Thema's: - gezondheid en veiligheid - bevolking
	Hier en nu	*		*	
	Daar				
	Later	*		*	
Eerste aanspreekpunt: VROM	Andere departementen: BZK, VWS, EZ				

16 Operatie JONG

Vernieuwende aspecten: - integraal jongerenbeleid waarbij ontschotting binnen overheid centraal staat	<i>Samenhang bevorderen met het oog op</i>	Sociaal-culturele aspecten (people)	Ecologische aspecten (planet)	Economische aspecten (profit)	Thema's: - bevolking
	Hier en nu	*			
	Daar				
	Later	*		*	
Eerste aanspreekpunt: VWS	Andere departementen: SZW, BZK, Justitie, OC&W				

17 Levensloop en duurzame ontwikkeling

Vernieuwende aspecten: - integraal gericht op individuele ontplooiing van wieg tot graf	<i>Samenhang bevorderen met het oog op</i>	Sociaal-culturele aspecten (people)	Ecologische aspecten (planet)	Economische aspecten (profit)	Thema's: - bevolking
	Hier en nu	*		*	
	Daar				
	Later	*		*	
Eerste aanspreekpunt: VROM	Andere departementen: EZ, VWS, Financiën				

52

18 Register Risicovolle Gevaarlijke stoffen

Vernieuwende aspecten: - gericht op het winnen van vertrouwen onder de bevolking	<i>Samenhang bevorderen met het oog op</i>	Sociaal-culturele aspecten (people)	Ecologische aspecten (planet)	Economische aspecten (profit)	Thema's: - gezondheid en veiligheid
	Hier en nu	*	*	*	
	Daar				
	Later				
Eerste aanspreekpunt: VROM	Andere departementen: -				

19 Ketenstudies LPG, ammoniak en chloor

Vernieuwende aspecten: - gehele keten van de drie stoffen wordt in samenhang onderzocht	<i>Samenhang bevorderen met het oog op</i>	Sociaal-culturele aspecten (people)	Ecologische aspecten (planet)	Economische aspecten (profit)	Thema's: - gezondheid en veiligheid
	Hier en nu	*	*	*	
	Daar				
	Later				
Eerste aanspreekpunt: VROM	Andere departementen: BZK, EZ, SZW, V&W				

20 Leren voor Duurzaamheid

Vernieuwende aspecten: - opzet zeer sterk decentraal - gericht op meerdere vormen van leren	<i>Samenhang bevorderen met het oog op</i>	Sociaal-culturele aspecten (people)	Ecologische aspecten (planet)	Economische aspecten (profit)	Thema's: - kennis
	Hier en nu	*	*	*	
	Daar	*	*	*	
	Later	*	*	*	
Eerste aanspreekpunt: LNV	Andere departementen: VROM, BZ/OS, OC&W				

**Lijst van WSSD Partnerships waar Nederland bij betrokken is
(Stand van zaken d.d. november 2002)**

Thema Omschrijving Partnership	deelnemende ministeries	coördinatie	status	financiële bijdrage (euro)
Water				
EU water initiative "Water for Life" (primarily Africa, also NIS)	OS V&W VROM	EU	start 2003	4,0 mln./jr periode 2003/06 (ODA)
US initiative focus sanitation ("Clean Water for the Poor")	OS V&W	US	in voorber.	1,0 mln./jr. periode 2003/06 (ODA)
Africa Water Facility	OS V&W	AfDB	in voorber.	3 mln./jr. periode 2003/06 (ODA)
USA "White water to blue water"	V&W OS	US State Department	in voorber.	V&W bijdrage in expertise; fin. bijdrage via PwW
Global Water Partnership (GWP) netwerk	OS V&W	GWP	start 2002	0,9 mln/jr periode 2002/06 (ODA)
UNEP Regional Seas Programme (OSPAR)	V&W OS	OSPAR	ligt stil	V&W bijdrage in expertise; fin. bijdrage via PwW
Energie				
Global Village Energy Initiative	OS EZ VROM	UNDP, WB EU	start 2003	2,5 mln./jr periode 2003/06 (ODA)
EU Energy Partnership for Poverty Eradication	OS VROM		in voorber.	1,0 mln./jr periode 2003/06 (ODA)
Gezondheid				
Vaccin ontwikkeling	OS VWS	EU-EDCTP NWO	in voorber.	5,0 mln./jr periode 2003/06 (ODA)
USA EPA global fuels, clean air (‘Clean Fuels and Vehicles Partnership’)	VROM OS VWS	UNEP	in voorber.	0.125 mln. (VROM)

Landbouw				
Market access, rural development (follow-up Bali)	LNV OS	Nederland	in voorber.	0,5 mln. in 2003 voor startfase 2,5 mln. 2004/06 (ODA)
Sustainable Agriculture and Rural Development SARD (FAO a.o.)	LNV OS	FAO	in voorber.	0,25 mln. 2003 aanloopfinanc.
Land alliances for national development, LAND (IFAD a.o.)	LNV OS	IFAD	in voorber.	0,5 mln./j. 2004 (ODA)
Bioversiteit				
Regional forest management Asia	OS LNV	TPF	in voorber.	1,0 mln./jr periode 2003/06 (ODA)
BioTrade Facilitation Programme	OS EZ	UNCTAD	lopend	2,5 mln. periode 2003/05 (ODA)
Building Capacities in Developing Countries for Effective Participation in the Biosafety Clearing House	VROM OS LNV	Biodiversiteitsverdrag secretariaat	start in 2003	1,0 mln/jr periode 2003/06 (ODA) + 0,1 mln. (VROM)

Non WEHAB Partnerships

Thema Omschrijving Partnership	deelnemende ministeries	coördinatie	status	financiële bijdrage (euro)
Sustainable Cities Programme UN-Habitat, Geïntegreerde afvalverwerking Sub-Sahara Afrika	OS	UN-Habitat	start 2003	1,0 mln./jr periode 2003/06 (ODA)
Expert support to UNEP's contribution to a framework on sustainable consumption and production	VROM	UNEP	start 2003	0,2 mln. (VROM)
UNEP/UNCTAD Capacity building task force on trade, environment and development	VROM	UNEP/ UNCTAD	wachten	? (VROM)
Pan European East-West Environmental Partnership for Sustainable Development	VROM	Secretariaat voor de OESO-task- force	Gestart in Jo-burg	0,1 mln. (VROM)

Colofon

De volledige teksten van het nationale en internationale deel van het Actieprogramma duurzame ontwikkeling zijn te downloaden op www.vrom.nl en www.minbuza.nl.

Daarnaast is de volledige tekst van het Implementatieplan dat is opgesteld door de Verenigde Naties en de samenvatting hiervan via genoemde sites te downloaden.

Fotografie

Tineke Dijkstra

Renee van der Hulst

Suzanne van de Kerk

Meer exemplaren

Deze publicatie is te bestellen en te downloaden via www.vrom.nl en www.minbuza.nl.

Meer exemplaren kunnen ook worden besteld bij de Postbus 51 infolijn, telefoon 0800 - 80 51 (gratis).

Aan deze publicatie kunnen geen rechten worden ontleend.

Augustus 2003

VROM

Ministerie van
Buitenlandse Zaken